

УДК: 338.436:631.115.8:631.1/.7

DOI: 10.31359/2312-3427-2019-2-3

О.В. Ульянченко, д-р. екон. наук, професор, член-кореспондент НААН

ORCID 0000-0002-5085-0869

ulyanchenko.a@gmail.com

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

О.О. Томілін, д-р. екон. наук, доцент, професор кафедри фінансів і кредиту

ORCID 0000-0001-6454-1154

Полтавська державна аграрна академія;

О.В. Бухало, канд. екон. наук, доцент

ORCID 0000-0001-7776-6517

С.А. Коломієць, здобувач кафедри маркетингу, підприємництва

і організації виробництва

ORCID 0000-0003-0203-4696

sk1974@i.ua

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

РОЗВИТОК КООПЕРАТИВНИХ ВІДНОСИН В ОВОЧЕПЕРЕРОБНОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ

У статті розкрито значення галузі овочівництва для національної економіки країни. Проаналізовано виробництво продукції сільського господарства галузі овочівництва України. Доведено необхідність споживання основних продуктів харчування на одну особу за рік. Розкрито тенденції формування та розвитку кооперативних відносин в овочепереробному підкомплексі. Визначено основні напрями перспективного розвитку кооперативних відносин в галузі овочівництва України.

***Ключові слова:** кооперація, кооперативні відносини, овочівництво, галузь овочівництва, овочепереробний підкомплекс, агропромислове виробництво.*

Постановка проблеми. Розвиток кооперативних відносин нерозривно пов'язаний з пошуком шляхів підвищення ефективності агропромислового виробництва. Найважливішою невирішеною проблемою, яка стримує розвиток аграрного сектору економіки, є

нееквівалентність обміну ресурсами на вході та на виході із системи агропромислового виробництва, а також невідпрацьованість взаємодії між взаємопов'язаними і взаємообумовленими структурними елементами агропродовольчої сфери [1, с.1–2].

В умовах інтеграції України у світовий простір, в нинішніх умовах фінансово-економічного та соціально-економічного розвитку держави, базовою метою формування майбутньої моделі економіки України є активний та цілеспрямований розвиток кооперативних відносин.

Нині кооперативи, як форма самоорганізації та самопомоги сільгоспвиробників у зменшенні кількості посередників у процесі просування продукції від виробника до споживача посідають вагомe місце в аграрному секторі економіки багатьох країн світу. Вони ведуть широку консультаційно-інформаційну діяльність на базі використання розгалуженої мережі установ і служб, пов'язану з науково-дослідницькою роботою, впровадженням досягнень науки у виробничу практику і т.д. Це свідчить про розвиток ще однієї гілки системи кооперування в сільському господарстві – науково-консультаційної, яка значно полегшує працю фермера, забезпечує постійний розвиток аграрного сектору [2, с. 4].

При кооперативних формах обслуговування невідкладним стає створення сучасних інфраструктур, серед яких: мережа власних підприємств із переробки та збуту продукції; система безперебійного постачання сільськогосподарським підприємствам засобів захисту рослин від шкідників і хвороб, стимуляторів росту, мінеральних та органічних добрив; надання послуг у сфері обслуговуючої кооперації [3, с. 76].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сучасного вітчизняного та світового ринку овочів присвячено роботи таких науковців як: Н.О. Андрусак, В.Я. Амбросова, О.Ю. Барабаша, В.І. Бойка, Р.С. Близького, О.А. Вакуленка, В.І. Власова, В.А. Кравченка, П.М. Макаренко, В.Я. Месель-Веселяка, В.В. Писаренка, В.П. Рудь, П.Т. Саблука, О.В. Ульяновченко, В.В. Хареби та ін. Проте питання напрямів формування та розвитку кооперативних відносин в овочепереробному підкомплексі залишається недостатньо вивченим.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сучасного стану овочепереробного підкомплексу та визначення перспектив розвитку кооперативних відносин в галузі овочівництва України.

Виклад основного матеріалу досліджень. Велике значення для зростання рівня ефективності виробництва в сільськогосподарських підприємствах стало застосування інструментів маркетингу, а саме те, що виробниками проводяться маркетингові дослідження попиту, цін,

кон'юнктури ринку, розробляються прогнози виробництва та маркетингові плани на наступний рік [4]. Подальший розвиток ринку овочевої продукції та набуття ним рис цивілізованості і регульованості передбачає науково-обґрунтовану державну політику у сфері регулювання виробництва й цін на ринку овочевої продукції, створення досконалої інфраструктури ринку овочевої продукції, інформованості й мобільності виробників та споживачів при виборі місця й змісту реалізації овочевої продукції, використання сучасних маркетингових стратегій, методів регулювання [5, с. 7].

Споживання основних продуктів харчування на одну особу наведено в табл. 1.

1. Споживання основних продуктів харчування на одну особу за рік, кг

Продукти харчування	Раціональна норма споживання*	Фактичне споживання, роки						Зміни (+/-) 2017 р. до 2000 р.
		2000	2005	2010	2015	2016	2017	
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку у борошно)	101	125	124	111	103	101	101	-24
М'ясо і м'ясопродукти	80	33	39	52	51	51	52	19
Молоко і молокопродукти	380	199	226	206	210	210	200	1
Риба і рибопродукти	20	8,4	14,4	14,5	8,6	9,6	10,8	2,4
Яйця, шт	290	166	238	290	280	267	273	107
Овочі та баштанні	161	102	120	144	161	164	163,7	61,7
Плоди, ягоди та виноград	90	29	37	48	51	50	53	24
Картопля	124	135	136	129	138	140	143	8
Цукор	38	37	38	37	36	33	30	-7
Олії рослинні всіх видів	13	9,4	13,5	14,8	12,3	11,7	11,7	2,3

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Примітка: *(розрахунки МОЗ України)

Згідно з даними табл. 1, за період з 2000 по 2017 рр. спостерігається зменшення споживання у середньому за місяць, у розрахунку на одну особу, за всіма групами продуктів харчування. Щодо структури споживання, то у 2017 р. зросло споживання картоплі (з 135 до 143 кг), яєць (з 166 до 273 шт.) та молока і молочних продуктів (з 199 до 200 кг).

Аналіз споживання основних харчових продуктів на одну особу за рік свідчить про те, що аграрно-продовольчий ринок України функціонує в умовах низького попиту переважної більшості населення майже на всі продовольчі продукти. Наведені в табл. 1 дані свідчать, що населення нашої держави споживає основних продуктів лише в межах 50–70 % фізіологічних норм харчування. І це, насамперед, стосується м'яса і м'ясопродуктів, молока і молочних продуктів, плодів, ягід і винограду.

Динаміка споживання основних продуктів харчування за 2013–2017 рр. характеризується недостатністю споживання за наступними продуктами: м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молокопродукти, риба і рибопродукти, фрукти і ягоди. Іншою причиною недостатнього споживання високоякісних продуктів є зниження обсягів виробництва продукції тваринництва, призупинення процесів вертикальної та горизонтальної інтеграції. В сільському господарстві в останні роки спостерігається негативна тенденція розвитку рослинницького напрямку.

Основними напрямками розвитку сільського господарства, як основної ланки агропромислового виробництва, є швидкий, випереджувальний розвиток виробничих галузей рослинництва і тваринництва з прискоренням темпів розвитку переробної промисловості як сфери, де формується додана вартість [1, с. 28].

Скорочення поголів'я тварин, зростання витрат на виробництво тваринницької продукції призводить до підвищення цін на нею. Крім того, погіршилася якість м'ясних виробів та зменшився їх асортимент. З переходом до ринкових умов господарювання в Україні значно змінився рівень і структура споживання населенням основних продовольчих продуктів.

Серед головних чинників варто відзначити національні особливості харчування, географічне розташування, ґрунтово-кліматичні умови, віковий склад населення, організаційно-економічні чинники, що визначають об'єми власного виробництва продовольства, близькість до споживача.

Найповніше уявлення про споживання можна отримати на підставі

аналізу виробничих відносин, які визначають і віддзеркалюють форму, спрямованість та мету функціонування споживання. Відзначаючи цю особливість, а саме споживання конкретних матеріальних благ, людина здійснює відтворення взаємовідносин між споживачем і виробництвом.

2. Виробництво продукції сільського господарства у 2000–2017 рр., кг (на одну особу за рік)

Продукція	Роки									Зміни (+/-) 2017 р. до 2000 р.
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Культури зернові та зернобобові	497	807	856	1014	1386	1485	1403	1549	1457	960
Соняшник	70	100	148	184	243	236	261	319	288	218
Буряк цукровий фабричний	268	328	300	404	237	366	241	328	350	82
Картопля	403	413	408	510	489	551	486	510	523	120
Культури овочеві	118	155	177	220	217	224	215	221	219	101
Культури плодові та ягідні	30	36	38	44	50	46	50	47	48	18
Виноград	10	9	9	10	13	10	9	9	10	0
М'ясо (у забійній масі)	34	34	45	49	53	55	54	55	55	21
Молоко	257	291	245	250	253	259	248	243	242	-15
Яйця, шт	179	277	372	419	431	456	392	354	365	186

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Згідно з даними табл. 2, виробництво продукції сільського господарства в Україні за 2000–2017 рр. на одну особу за рік має позитивну динаміку по більшості видам продукції, за виключенням молока.

На сучасному етапі розвитку овочевого ринку спостерігається стійка тенденція до зростання попиту на продукцію як з боку населення (у свіжому вигляді), так і з боку переробних підприємств. З метою насичення вітчизняного ринку продуктами власного виробництва, агропромисловим підприємствам, слід звернути увагу на тенденцію щодо нарощування обсягів виробництва м'яса та м'ясопродуктів в Україні. Адже у українських фермерів існують усі умови для задоволення населення даним продуктом харчування і для забезпечення зростання експорту сільськогосподарської продукції.

Необхідно зазначити, що виробництво у будь-якому суспільстві здійснюється заради споживання. В іншому випадку, виробництво втрачає сенс. Незважаючи на позитивну динаміку виробництва овочевої продукції за останні роки, перед овочівництвом стоїть велика низка невирішених проблем.

Показники галузі овочівництва України наведено в табл. 3.

Проведені дослідження балансу виробництва, споживання, використання та реалізації овочів в Україні (табл. 3) свідчать, що більшість виробленої продукції належить до фонду споживання. Українські виробники щорічно втрачають значну частину вирощених овочів через брак спеціалізованих сховищ. Тому багато хто з виробників розпродав свій урожай ще восени, коли овочів багато і коштують вони дешево. Дрібні оптовики можуть зберігати великі партії овочів максимум до грудня. А тому все це відображається як на показниках ефективності виробництва продукції, які з року в рік є досить нестабільними, так і на нерівномірному забезпеченні населення овочевою продукцією протягом року.

Доцільним в цьому питанні є й розвиток кооперації. Так, у США і країнах ЄС кооперативи, що спеціалізуються на збуті свіжих овочів, як правило, у своїй структурі мають власні сховища, установки для попереднього охолодження продукції, а також пакувальні підприємства. З метою гарантованого забезпечення збуту своєї продукції більшістю кооперативів була організована власна торгова мережа. Кооперативи США реалізують від загальних обсягів до 20 % як свіжих, так і перероблених овочів. У Франції через кооперативи реалізується 30 % овочів, у Голландії – 80 %, Німеччині – 44 %, Великобританії – 17%, в Італії – 10 % [6, с. 3–7].

Взагалі, у розвинених країнах більше половини загального споживання складають перероблені овочі. А відтак, керівникам фермерських господарств, приватних малих підприємств доцільно кооперуватися між собою для створення спільних овочесховищ та

переробних цехів з метою значного скорочення втрат овочевої продукції та доведення її до споживача у рівномірному обсязі протягом року. Для покращення роботи консервних заводів необхідно постійно контролювати рівень товарних запасів, шукати раціональні методи товаропостачання, збільшувати відсоток виконання плану товарообігу і прибутку [7, с. 21].

3. Показники галузі овочівництва України за 2000-2017рр.

Показник	Роки						Зміни (+/-) 2017 р. до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	
Посівна площа, тис. га	538	465	462	440	442	439	- 99
Зібрана площа, тис. га	519	464	468	447	447	446	- 73
Урожайність, ц/га	112	157	174	206	211	208	96
Валове виробництво, тис. т	5821	7295	8122	9214	9415	9286	3465
Виробництво на 1 особу, кг	118	155	177	215	221	219	101
Рентабельність, %	-7,1	16,1	8,1	32,0	15,3	9,9	17,0
Реалізовано овочевих культур, тис. т	535,7	397,5	646,0	1043,8	889,4	829,7	294,0
Споживання овочевих культур на 1 особу за рік, кг	102	120	144	161	164	165	63
Роздрібний продаж свіжих овочів, тис. т	139	151	253	323	353	477,8	338,8
Середня ціна реалізації за 1 т, грн	572,1	1462,1	2551,6	3903,4	3924,3	4136,1	3564,0
Імпорт, тис. т	29	100	311	95	136	115	86
Експорт, тис. т	30	150	335	212	224	268	238

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики.

Забезпечити конкурентоспроможність овочевих консервів можна передусім через технологічні, організаційні, економічні та соціальні чинники. Це, зокрема:

- поліпшення стандартизації та якості впровадження сучасних технологій та управління ними;
- удосконалення методів технічного контролю і масового самоконтролю на всіх стадіях обслуговування населення;
- встановлення прийнятних цін, а також потужна мотивація праці усіх категорій працівників цієї сфери та активізація людського чинника;
- проведення відповідної кадрової політики;
- створення належних умов праці та життєдіяльності для людини;
- укомплектування об'єктів необхідними фахівцями, зокрема з числа колишніх працівників державних побутокмбінатів, а також фахівців-випускників навчальних закладів системи.

Дуже важливо знизити собівартість робіт і встановити помірні ціна на соціально необхідні послуги [8, с. 20]. Система ціноутворення виступає важливим інструментом економічного регулювання міжгалузевих економічних відносин в аграрному секторі економіки, адже правильно визначена ціна дасть можливість сільгоспвиробникові бути конкурентоспроможним на ринку і мати постійну фінансову стабільність [1, с. 23].

Отже, одним із основних напрямів підвищення економічної ефективності в овочепереробному підкомплексі, в нинішніх ринкових умовах господарювання, є подальша інтенсифікація виробництва шляхом використання інноваційної моделі розвитку галузі. Потребують подальші дослідження питання, які спрямовані на пошук методологічних підходів щодо регулювання кооперативних відносин в різних сферах агропромислового виробництва. На наш погляд, саме кооперативи в змозі здійснювати ефективний контроль щодо відповідності сировини до вимог міжнародних стандартів ISO. Підвищення ефективності виробництва овочів необхідно здійснювати на основі об'єднання зусиль виробників сировини, виробництв із переробки і збуту продукції, торгівлі, фінансових та обслуговуючої кооперації на засадах взаємодопомоги та економічного співробітництва.

Висновки. Головним напрямом збільшення виробництва продукції овочівництва і підвищення його економічної ефективності на нинішньому етапі є подальша інтенсифікація виробництва.

Основними ознаками, які характеризують вертикально інтегроване об'єднання агропромислового виробництва, є об'єднання сільськогосподарського виробничого кооперативу, промислове підприємство та обслуговуючу кооперацію [3, с. 88]. Перспективним напрямом удосконалення формування та розвитку кооперативних відносин в галузі овочівництва є створення оптимальної моделі, яка зможе поєднувати систему економіки та агропромислового виробництва. Таким чином, кооперація дасть можливість суттєво підвищити економічну ефективність як аграрного виробництва, так і всіх взаємопов'язаних галузей агропромислової сфери.

Бібліографічний список:

1. Томілін О.О. Формування міжгалузевих зв'язків агропромислового виробництва та їх вплив на структурну політику бурякоцукрового підкомплексу: автореф. дис...д-ра екон. наук: 08.00.03. Київ: НААН України, ННЦ «ІАЕ», 2015. 39 с.
2. Лендел М.А., Збарський В.К., Талавиря М.П., Газуда Л.М. Розвиток кооперативних відносин в аграрному секторі України: монографія. Київ: НУБіП України, 2016. 307 с.
3. Томілін О.О. Регулювання міжгалузевих відносин у сільському господарстві: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2014. 320 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1621>
4. Ульяновченко О.В., Прозорова Н.В. Стан та перспективи розвитку овочепереробної галузі України. Вісн. Харк. нац. аграр. ун-ту ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. 2014. № 7. С. 49–57.
5. Захарчук О.В. Світовий ринок овочів та місце України. *Агросвіт*. 2018. № 3. С. 3–7. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/3_2018/2.pdf
6. Царук Н.Г. Напрями формування системи управління ринком продукції овочівництва. *Економіка, фінанси, право*. 2013. № 3/1. С. 3–7.
7. Жук В.А., Томілін О.О. Економічна оцінка роботи Уманського консервного заводу. Вісн. Полт. ун-ту спож. кооп. України, № 2 (9). Полтава, 2003. С.19–21. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1619>
8. Томилинін А.А., Коломиець С.А. Система ценообранования – один из основных компонентов экономического механизма регулирования кооперативных отношений в агропромышленном производстве. *Вест. Брест. ун-та*. Серия 2 «История, экономика, право». Брест, 2018. № 1. С. 92–97. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/1523/1/Untitled.FR11.pdf>

**А.В. Ульяновченко, О.О. Томилин, О.В. Бухало, С.А. Коломиец.
Развитие кооперативных отношений в овощеперерабатывающем подкомплексе.**

В статье раскрыто значение отрасли овощеводства для национальной экономики страны. Проанализировано производство продукции сельского хозяйства области овощеводства Украины. Доказано необходимость потребления основных продуктов питания на душу населения в год. Раскрыто тенденции формирования и развития кооперативных отношений в овощеперерабатывающем подкомплексе. Определено основные направления перспективного развития кооперативных отношений в области овощеводства Украины.

Ключевые слова: кооперация, кооперативные отношения, овощеводство, отрасль овощеводства, овощеперерабатывающий подкомплекс, агропромышленное производство.

Ulianchenko A.V., Tomilin O.O., Bukhalo O.V., Kolomiyets S.A. The development of cooperative relations in the vegetable processing subcomplex.

The article reveals the importance of the vegetable industry for the national economy of the country. Agricultural production in the field of vegetable growing in Ukraine has been analyzed. The need for consumption of basic foodstuffs per capita per year is proven. The tendencies of the formation and development of cooperative relations in the vegetable processing subcomplex are revealed. The main directions of the prospective development of cooperative relations in the field of vegetable growing in Ukraine are determined.

Key words: cooperation, cooperative relations, vegetable growing, vegetable growing industry, vegetable processing subcomplex, agroindustrial production.

Стаття надійшла до редакції: 20.03.2019 р.